

LIETUVOS ŽYDŲ HALACHINIS MĄSTYMAS¹

Aušra Pažėraitė

Vilniaus universiteto

Religijos studijų ir tyrimų centras

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

El. paštas: apazeraite@yahoo.fr

Straipsnyje svarstomos Lietuvos žydų halachinio mąstymo ypatybės, pasitelkus keletą XVIII a. pabaigos–XX a. pradžios rabinų tekstų. Straipsnyje aptariama, kaip šis mąstymas XIX a. buvo ideologiškai išreikštas mitnagdīška (t. y. opozicine chasidizmui) priešprieša. Kaip plačiai žinoma, atsiradus šiai priešpriešai, paplito litvako, kaip palinkusio prie storų Talmudo tomų ir benarpliojančio sudėtingas nuo aktualaus gyvenimo realijų atitrauktas halachines problemas, stereotipas, priešpriešintas religinio entuziazmo apimto chasido stereotipui. Straipsnyje parodoma, kad Lietuvos Halachos autoritetų Halachos samprata buvo grįžta ne pragmatiškumo, o pragmatiško nesuinteresuotumo nuostata, siekiant religinio Halachos studijavimo idealo, suprantamo kaip studijavimas dėl paties studijavimo.

Pagrindiniai žodžiai: Halacha, Lietuvos rabinai, žydų teisė, Vilniaus Gaonas, Chaimas iš Valažino, mitnagdai, chasidai.

Įvadas

Izraelio teisininkas Menachemas Elonas savo fundamentalaus keturtomio veikalas apie žydų teisę „Ha-Mišpat ha-Ivri“, išleisto 1979 metais (1994 m. išverstas į anglų kalbą ir išleistas Filadelfijoje, The Jewish Publication Society, pavadinimu „Jewish Law. History, sources, principles“), pratarinėje rašė, kad „Žydų teisė yra langas į žydų istoriją, religiją ir filosofiją. Žydų gyvenimas ir teisė yra dvi to paties medalio pusės, ir žydų teisės literatūra yra informacijos apie visus žydų kasdieninio gyvenimo aspektus bėgant amžiams visomis aplinkybėmis – ramybės ir persekiojimų, klestėjimo ir katastrofų, pakilimo ir nuosmukio, lobynas“.

Teisininkas žydų teisei nusakyti vartoja terminą *mišpat ivri*. Šis terminas, kaip teigia Hanina ben Menahemas², yra „šiuolaikinis išradimas, paraidinis pasakymo „jüdisches Recht“ vertimas. Jis turi gana skirtingas konotacijas, palyginti su tradiciniame žydų sąvoka, halacha. Šiuolaikinė, Vakarų teisės sąvoka, atspindėta „Mishpat Ivri“ sąvokoje, remiasi trimis pagrindiniais reikalavimais: 1) įstatymai turi priklausyti bendrai sistemai; 2) kiekvienos tokios sistemos viduje yra autoritetingi teisės šaltiniai, ir bet koks tinkamas įstatymo pritaikymas turi būti pateisintas rėmimusi tais

¹ Straipsnis parengtas, parėmus Valstybiniam mokslo ir studijų fondui.

² Hanina ben Menahem. *The Judicial Process and the Nature of Jewish Law*. In: *An Introduction to the History and Sources of Jewish Law*. Ed. by N. S. Hecht, B. S. Jackson, S. M. Passamaneck, D. Piattelli, A. M. Rabello. The Institute of Jewish Law, Boston University School of Law: Oxford University Press, 1996, p. 421.

šaltiniais; 3) pati sistema teikia priemonių, kurios leidžia tas taisykles pripažinti autoritetingomis. Šitie reikalavimai susijungia į tai, kas kartais vadinama Įstatymo taisykle (*Rule of Law*). Vakaruose ši doktrina turi politinę istoriją. Tai buvo reakcija į absoliutinės monarchijos formas, iš čia ir posakis „valdo taisyklės, ne žmonės“. Priimant Halachą, priešingai, Haninos ben Menahemo teigimu, tradiciškai galiojo kita koncepcija, kuri „laikėsi pliuralistinio požiūrio į žydų teisės šaltinius ir atmetė įsivaizdavimą, kad bet koks galiojantis teisės pritaikymas turi būti pateisinamas rėmimusi tais šaltiniais, kurie laikomi, pagal sistemos taisykles, autoritetingais. Tai vyksta dėl pasitikėjimo religine ideologija. Įstatymas yra žmonių valios, o ne taisyklių reikalas. Bet ne bet kokių žmonių. Tai yra reikalas žmonių, kurie buvo vertinami nuo pradžios kaip dieviškai įkvėpti, vėliau kaip bent jau tie, kuriems Dievo leista atsitraukti nuo sistemos taisyklių“³. Taigi pastaroji, rabiniška, teisės samprata neturėtų būti laikoma normatyvine. Bent jau nebuvo normatyvinė Talmudo formavimo, gaonų laikotarpiu, kai kuriuose regionuose iki pat kodeksų, kaip Halachos pagrindo, įsivyravimo XVII–XVIII a.). Halacha buvo tradicinė žydų vartota, kalbant apie judėjų, rabinišką teisės sistemą, sąvoka. M. Elonas rašo, kad bendrąja įprastąja reikšme šis terminas nurodo normatyvinę Sakytinio Įstatymo (Tora šeb-al-pe) dalį, besiskiriačią nuo agados (haggada), kurioje sukaupti etiniai posakiai, dvasinės išminčių išvalgos, įvairūs pasakojimai, anekdotai ir t. t.: „*Halacha*“⁴ apima visas judaizmo nuostatas – įstaty-

mus, kuriuos sudaro įsakai, nustatantys žmonių ir Dievo santykius („bein adam la-makom“), ir įstatymai, kurie taikytini žmonių visuomenės santykiams („bein adam le-havero“).⁵ Kartais *halacha* reiškia tiesiog įstatymą, kuris turi įpareigojančio rabiniško teisinio sprendimo reikšmę, taip pat literatūrinę kokio nors priesako formą. Taip būna tada, kai jis, kitaip nei priesakas, išvestas iš Toros eilutės ir vadinamas midrašu, pateikiamas kaip autoritetingas savaime, o kartais, kai vartojamas daugiskaita, *halachot*, reiškia normatyvių ir nenormatyvių potvarkių kategoriją⁶. Ši Halachos apibrėžimą normatyviškumu galima laikyti siekiu Halachą suprasti ir apibrėžti pagal minėtą Haninos ben Menahemo nurodytą vakarietišką teisės kaip normatyvinės sistemos sampratą, tačiau šiuo atveju apibrėžime mums reikšminga tai, kad Halacha apima visas judaizmo (turint omenyje tai, kad tradicinis žydų gyvenimo būdas ir gali būti vadinamas terminu „judaizmas“) nuostatas. Kasdienybė buvo formuojama Halachos nuostatų. Malda, valgio ritualinio švarumo reikalavimai, ritualiniai vyrų ir žmonių santykių reguliavimai, pagalba vargstantiesiems, maldos, talit, cicit, teflinai, šabas ir t. t. buvo neatskiriamos kasdienio gyvenimo sudedamosios dalys.

Galima daryti išvadą, kad Halacha yra sistema, visais lygiais apimanti visas gyvenimo sritis. Problemą kelia bandymas skirti šiuolaikiniam teisiniam mąstymui suprantamas „pasaulietinę teisę“, kuri ap-

³ Ibid., p. 421–422.

⁴ Tokiais atvejais paprastai žodis rašomas iš didžiosios raidės.

⁵ Menachem Elon. *Jewish Law. History, sources, principles*. Philadelphia: The Jewish Publication Society, 1994, p. 93.

⁶ Ibid., p. 94.

imtų sritis, šiuolaikinėje teisėje priskiriamas civilinei ir baudžiamajai teisei, ir „religinę teisę“ – jai priklausytų sritys, saistančios žmogų įpareigojimais ir draudimais, susijusiais tiesiogiai su Dievu, nes visos Halachos pagrindas iš esmės yra religinis, ir, svarstant bet kurią sritį, analizės principai, metodai, šaltiniai ir kt. yra tokie patys. Todėl visiškai suprantama, kad Halachos studijavimas, analizavimas ir mąstymas tradiciškai buvo aukščiausias religinis veiksmas, nors taip pat tradiciškai teigiama, kad judaizmas – tai pirmiausia praktikavimas, gyvenimo būdas, taigi visas gyvenimas, sutvarkytas pagal Torą. Tačiau neaišku, kiek Halachos studijavimas, dažniau vadinamas Toros studijavimu, aukščiausias religinis veiksmas išliko Lietuvos žydų rabinų sluoksniuose.

Šio straipsnio tikslas buvo ištirti XVIII–XX a. pradžios Lietuvos žydų halachinį mąstymą ir aptarti, kaip šis mąstymas XIX a. buvo ideologiškai išreikštas mitnagdiška (t. y. opozicine chasidizmui) priešprieša. Žinoma, kad, atsiradus šiai priešpriešai, paplito litvako, kaip palinkusio prie storų Talmudo tomų ir benarpliojančio sudėtingas nuo aktualaus gyvenimo realiųjų atitrauktas Halachos problemas, stereotipas, priešpriešintas religinio entuziazmo apimtą chasido stereotipui.

Straipsnio uždaviniai buvo ištirti:

- ♦ Lietuvos žydų halachinio mąstymo ypatumus.
- ♦ Kaip XVIII a. chasidų mąstymo pagrindu tapusios žydų mistinės tradicijos koncepcijos buvo perinterpretuotos Lietuvos žydų rabinų tekstuose, konkrečiai Chaimo iš Voložino knygoje *Nefesh ha-Chaim*.

Lietuvos žydų halachinio mąstymo ypatumai

Lietuvoje religinės žydų teisės kaip tradicinės žydų kultūros paveldo pagrindas dar nebuvo tyrinėtas. Daugiau tyrimų atliko Izraelio ir JAV mokslininkai, iš kurių galima išskirti Normaną Solomoną⁷ ir Shay Waznerį⁸, tyrinėjusius vieną iš XIX a. pabaigos–XX a. pradžios halachinio mąstymo mokyklų, vadinamą Analitine mokykla. Klasikinių halachinių tekstų skaitymas ir tyrinėjimas ilgus šimtmečius buvo pagrindinis ir išskirtinis religinis veiksmas, ypač pavydžiai saugotas kaip paveldas. Tačiau yra ir Vilniaus Gaono halachinio mąstymo tyrinėjimų. Iš jų galima išskirti Shochet Elijah⁹. Šalia šių negausių tyrimų, Lietuvos rabinų halachiniai potvarkiai aptariamai tyrinėjant atskiras Halachos temas, pavyzdžiui, *aguna* (moters, kurios vyras dingio be žinios, halachinis statusas) problemas¹⁰, ir kt. tyrimuose, kuriuose tyrinėtojų dėmesys nukreiptas pirmiausia į pačias Halachos problemas.

⁷ Norman Solomon. *The Analytical movement. Hayyim Soloveitchik and his Circle*. Atlanta, Georgia: Scholars Press, 1993.

⁸ Shay Wazner. *Legal Thinking in the Lithuanian Talmudic Academies as reflected by the Works of R. Simeon Shkop*. Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Law, L.L.D. Theses, 2005.

⁹ Schochet Elijah J. *The Nature of Lithuanian Jewry: The Legacy of the Gaon of Vilna*. In: הגר"א ובית מדרשו. אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, 2003, ע' 71–90.

¹⁰ Aviad Hacohen. *The tears of the Oppressed. An Examination of the Agunah Problem: Background and the Halakhic Sources*. New York: KTAV Publishing House, INC. Jersey City, 2004.

Halachos šaltiniai buvo tyrinėjami kaip savaime vertingi, o ne vien ir ne tiek dėl teisinės praktikos. Tai buvo greičiau teorinė religinė-teisinė intelekto veikla, nei pragmatiniais išskaičiavimais grįsta veikla, siekiant reglamentuoti religinę praktiką ar etines nuostatas. Todėl galėtų kilti klausimas, ką ši veikla turi bendra su kasdienybe. Atsakyti būtų galima taip: ši veikla buvo religinė veikla, įprasminanti kasdienybę. Tačiau, kita vertus, visa tradicinė žydų kasdienybė, buitį, gyvenimo būdas buvo suformuoti ir formuojami Halachos, nes joje aiškinamos visą kasdienybę apimančios nuostatos: nuo valgio ruošimo iki lytinių santykių. Šios sritys buvo aiškinamos ne etiniais, bet ritualiniais principais. Daugelis kasdienybę reglamentuojančių nuostatų patenka į ritualinės švaros nuostatų sritį, ir per šią prizmę, o ne etinius ar kokius nors sunkiai apibrėžiamus dvasinius idealus, halachiniuose tekstuose analizuojamos problemos, siejamos su kasdienybe. Ritualinės švaros tradicijos siekia dar senovės izraelitų laikus, ir buvo pati senųjų pasaulio religijų (Šumerų, Babilonijos, hetitų-huritų, Egipto ir kitų) religinio gyvenimo šerdis. Konkrečiai judaizme jos įsišaknijusios Jeruzalės šventyklos ritualinėse praktikoje ir nuostatose, o kai šventykla buvo sugriauta (apie 70 m. e. m.), jos ir toliau buvo reikšminga Halachos tyrimų ir nuostatų priėmimo sritis, net jei daugumos šių praktikų ne šventyklos aplinkoje jau nebebuvo įmanoma laikytis. Į kasdienybę persikėlė valgio ritualinės švaros nuostatos ir lytinio gyvenimo ritualinės švaros nuostatos (vyrų ir moterų ritualinės švaros klausimai, susiję su įvairiais sėklos ar kraujo išsiliejimais). Kaip paaiškėjo tyrinėjant kai

kurių Lietuvos rabinų (pvz., Ch. O. Grodzenski) tekstą, šie ritualiniai klausimai buvo analizuojami ir XX a. pradžioje, siekiant išspręsti kad ir tokią problemą, ar kastruotas gyvulio pirmagimis laikytinas ritualiai tinkamu, ar ne (*Abiezer* II tomas, 34 skyrius), ar netgi tiesiog aiškinantis halachiškai daug keblumų keliančius vienu Halachos autoritetų tvirtinimus, į kuriuos, kaip parodoma tekste, buvo atkreipta dėmesį ir daug kitų Halachos autoritetų. Ir pačiame autoriaus tyrime atsiskleidžia šio halachinio mąstymo ypatybė – vienus ritualinius klausimus spręsti, remiantis turimais atsakymais į kitus ritualinius klausimus, kurie susiejami tarpusavyje analogijos principu, pavyzdžiui, ritualinio baseino (*mikvės*) ritualinio tinkamumo klausimas analogijos būdu siejamas su vyno statinės, iš kurios turi būti periodiškai duodama dešimtinė, ritualinio tinkamumo problemomis, jei šis pasirodo prarūgęs, šios problemos – su karvės ir asilo šeimininko atsakomybės problema, jei dviem asmenims pasikeitus gyvuliais, asilas nudvėsė, dar juo nepradėjus naudotis, čia pat analogijos principu įtraukiamos ir moters ritualinio nešvarumo problemos ir t. t.

Šitokią mąstymą, prisimenant E. Levino įžvalgą, galima pavadinti konkretybės teorizavimu: „*Halachos* – konkrečios elgesio taisyklės – rūpestis čia iš tiesų esminis. Ji iš ten kyla, bet turi ypatingą sprendimą. Tačiau teoriniu lygmeniu, kurio Gemara ir laikosi, dialektika yra laisva. Šios sąvokos, suaugusios su konkretybe, palieka teorijos žaidimui kitokią lauką, nei grynas abstrakčios sąvokos.“¹¹

¹¹ E. Lévinas. *Leçon talmudique sur la justice*. In: *Cahier de l'Herne*. Emmanuel Lévinas. L'Herne, 1991, p. 90–91.

Shay Wazner, 2005 metais Jeruzalės Hebrajų universitete parašytoje disertacijoje teisės mokslų daktaro laipsniui apginti tema „Teisinis mąstymas Lietuvos talmudinėse akademijose, kaip jis atsispindi R. Šimono Škopo darbuose“ teigia, kad „Paskutiniame XIX a. ketvirtyje lietuviškose ješivose įvyko revoliucinis Talmudo studijų metodų posūkis“. Gausybė studentų, pripildžiusių studijų namus, savo jėgas ir energiją ėmė skirti Talmudui ir jo interpretacijoms studijuoti nauju būdu, kuris kitaip apibrėžė studijų medžiagą ir susitelkė į Talmudo Halachos teisinus aspektus. Tuo pačiu metu naujas metodas propagavo analitinį konceptualųjį mąstymą ir analitinio instrumentarijus subtilinimą, kuris padėjo tiksliau apibrėžti teisines Halachos normas ir sąvokas talmudinėje literatūroje. Pirminis dėmesys taikant naująjį metodą lietuviškose ješivose buvo skiriamas ne talmudinėms perikopėms talmudiniuose dialoguose tekstiniu lygmeniu interpretuoti, o teisinio mąstymo formų, kurios galėtų būti išvedamos iš Talmudo ir ankstyvųjų autoritetų, supratimui, aiškinantis teisines Halachos sąvokas ir atskleidžiant pamatinius įstatymo ir halachinių išvadų elementus. Tolesnis intensyvus talmudinio įstatymo aiškinimasis ir teisinių sąvokų analizė pavertė XIX a. pabaigos ješivas teisinių studijų akademijoms ir vedė prie „teisinio mąstymo“¹². Tas naujas metodas buvo apibrėžiamas tai kaip „supratimo metodas“, tai kaip „loginis metodas“¹³.

Vienas iš aspektų, kurį būtų galima pabrėžti, bandant suprasti teisinį / halachinį

mąstymą Lietuvos ješivose, buvo tas, kad, kaip teigia Wazneris, čia Halacha, teisinės problemos, buvo svarstomos atitrauktai nuo praktinio Įstatymo taikymo, t. y. grynai teoriškai, nesiruošiant nei tapti dajanais (teisėjais), nei rabinais, – tiesiog kaip religinio įpareigojimo studijuoti Torą įgyvendinimas. „Jie pabrėžė įstatymo kaip naratyvo, kultūrinio dialogo privačiame įstatymo studijuotojų pasaulyje vaidmenį ir svarbą. Galėtume apibrėžti tai sąvokomis, žiūrėdami į įstatymą kaip į kultūrą.“¹⁴

Tačiau Waznerio analizė skirta ješivių veiklai, kuri tęsė tradicijas, prasidėjusias, matyt, nuo Vilniaus Gaono, kurio viena iš didžiausių aistrų buvo Halachos šaltinių analizė. Kaip teigia Elijah J. Schohetas¹⁵, Vilniaus Gaonas Lietuvos halachiškajam mokslingumui suteikė kryptį, išskyrusią ją iš kitų halachiškų mąstymų, o būtent – sugrįžimą prie Halachos šaltinių, t. y. Vilniaus Gaonas, kitaip nei daugelis kitų Halachos autoritetų, Talmudo studijose apsiribojusių Babilono Talmudo versija, ėmėsi ir Jeruzalės Talmudo. (Ir, kaip matyti iš vėlesnių Lietuvos rabinų, pavyzdžiui, Necivo, halachinių tekstų, Jeruzalės Talmudas ir toliau čia buvo naudojamas.) Studijuodamas tekstus jis mėgo parašėse rašyti pastabas, aiškinančias neaiškias vietas, o nagrinėdamas *Šulchan Arukhą* – ne tik šiokius tokius paaiškinimus, bet dažnai ir kritines pastabas, jo pateiktų įsakymų pirminius šaltinius, kurie leistų patikrinti *Šulchan Arukho* įsakų autoritetingumą.

¹⁴ *Ibid.*, p. XII.

¹⁵ Schohet Elijah J. *The Nature of Lithuanian Jewry: The Legacy of the Gaon of Vilna*. In: הגר"א ובית מדרשו. אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן. ע' 71–90, 2003.

¹² Shay Wazner. *Legal...*, p. IX.

¹³ *Ibid.*, p. XI.

Mat, Vilniaus Gaonas laikėsi nuostatos, kad Halachos šaltinis yra tie pirminiai tekstai. Radęs jiems prieštaravimų, nesibodėdavo atmesti juos kaip neautoritetingus. Šiose jo pastabose, kaip ir gyvenimo būde, daugiausia ir išryškėja tai, kokio religinio idealo jis siekė ir kokį paliko Lietuvos žydų kultūrai: atsidedęs Toros studijoms, dažnai net ir maldų sąskaita. Tačiau studijavimas nebuvo dvasinė meditacija, panaši į katalikų vienuolynuose mėgstamą *lectio divina*, o kritinis, analitinis skaitymas, siekiant suprasti tekstą, naudojantis sveiku protu, logika, mokslo žiniomis (jis palankiai vertino gamtos mokslų veikalų vertimą į hebrajų kalbą, tik filosofiją atmetė kaip bergždžią literatūrą), atsisakant įmantrių metodų, kai neaiškių, prieštaringų vietų sprendimai „laužiami iš piršto“. Skaitymas, besiremiantis pirmiausia savo paties intelekto sugebėjimais, o ne aklu dievotu pasitikėjimu autoritetais. Vienintelis tikras ir aukščiausias autoritetas jam buvo patys tekstai. Ir ne šiaip kokie tekstai, bet pirminiai rabiniškos teisės šaltiniai: Talmudas, Tosefta, baraita ir kiti. Remdamasis šaltiniais galėjo kritikuoti vėlesnius įvairių kodeksų, kaip antai *Šulchan Arukho*, potvarkius, ritualinius potvarkius, nuostatas palikdamas ne tiek praktiniam įgyvendinimui, kiek intelektiniam apmąstymui. Idealas, virš ritualinių nuostatų, įvairių religinių prievolių iškėlęs kaip nepalyginti aukštesnės religinės vertės Toros studijavimą. Taigi kitas svarbus Lietuvos žydų halachinio mąstymo aspektas – tai, kad, ieškant halachinių sprendimų šaltinių, arba tiesiog Halachos mąstymo šaltinių, buvo labiausiai linkstama orientuotis į Talmudą

ir ankstyvuosius autoritetus, vėlesnius autoritetus pasitelkiant tik probėgšmais kaip interpretatorius. O *Šulchan Arukhas* ir kiti kodeksai, nors ir buvo skaitomi ir analizuojami, atrodo, neturėjo lemiamo žodžio. Tai galima matyti ir iš tų halachinių tekstų, kuriuos turėtume priskirti prie praktinės Halachos, t. y. respansų.

Vilniaus Gaonas garsėjo ir kitu savo metodu – tekstiniu kriticizmu. Iki spaudos išradimo Talmudai buvo perrašomi ranka, ir, laikui bėgant, atsirado Talmudų versijų, kuriose tos pačios vietos šiek tiek skyrėsi. Maždaug iki XV a. gyvenę žydų mokslininkai, vadinami *rišonim*, skaitydami tas skirtingas versijas, bandydavo kritiškai nuspręsti, kuris iš variantų yra teisingesnis. Tačiau vėlesnių kartų Halachos autoritetai, vadinami *acharonim*, jau nebesiimdavo patys spręsti, remdamiesi *rišonim* nuomonėmis. O Vilniaus Gaonas vėl grąžino šią *rišonim* tekstinio kriticizmo praktiką, kruopščiai tikrindamas ir lygindamas įvairias Talmudų versijas ir bandydamas nustatyti pirminius variantus, ir po ilgų lyginimų su įvairiais kitais variantais, pasitaikančiais kituose rabinų tekstuose, bei svarstymų tas vietas, kurios, jo manymu, buvo netikslios, pataisydavo. Kiekvienas jo siūlytas taisymas buvo ilgo ir kruopštaus darbo bei svarstymų rezultatas.

Tai buvo viena priežasčių, kodėl Vilniaus Gaonas lyginamas su Talmudo išminčiais ar Babilonijos gaoniškojo laikotarpio gaonais. Šiam laikotarpiui priskirtas minėtas veikalas *Sefer Halachot Gdolot*, t. y. Halachos kompendiumas, sudarytas apie IX a. pabaigą, kuriame iš Babilonijos Talmudo paimtos autoriams atrodžiusios svarbiausios *halachot* sudėliotos pagal

Talmude pateiktas temas. Tai būtų lyg ir halachinė Babilonijos Talmudo santrumpa. Pirmą kartą šis kompendiumas buvo išspausdintas Vienoje 1548 metais, 1875-aisiais metais Varšuvoje R. Abrahamas Šimonas Traubas išleido pakoreguotą jo variantą. Tas variantas buvo daugiausia naudojamas Prancūzijoje ir Vokietijoje. 1882–1892 metais Berlyne R. Ezrielis Hildesheimeris išspausdino kitą – pietų Prancūzijoje ir Italijoje naudotą – variantą. Vienos variantas buvo išleistas 1992 metais Jeruzalėje (Machon Mamre). Šitas variantas buvo papildytas Naujųjų laikų Europos rabinų komentarais. Vienas iš rabinų, kurio komentarų šiame leidinyje gausiausia, buvo musar judėjimo Lietuvoje pradininko Izraelio Salanterio tėvas R. Zeevas Volfas ben Arje Lipkinas. Kuo pasižymi jo komentarai? Ben Arje *Šulchan Arukho* komentaruose, kaip ir Vilniaus Gaono komentaruose, dominuoja bandymas išsiaiškinti tiksliai *Halachot Gdilot* pateikiamų halachinių svarstymų nuorodas, šaltinius, kai kur Ben Arje net patikslina tekstą, parašėse nurodydamas, kad, tarkim, praleisti tokie žodžiai, pavyzdžiui, *Halachot Gdilot* 438 lape pateikiamose ištraukose iš Babilonijos Talmudo traktato Nidda 63b lapo pažymi, kad vienoje vietoje praleisti žodžiai iš šaltinio „Ar tai yra papildoma ona?¹⁶ – Ne, tai ta pati ona“. Taip pat bando išsiaiškinti žodžių vartoseną. Kadangi, kitaip nei *Šulchan Arukhe*, kur pateikti suformuluoti įstatymai ir įsakai, kompendiume *Halachot Gdilot* pateiktos daugiausia tekstų-šaltinių ištraukos, komentatoriui nereikėjo imtis kritiko

vaidmens. Tačiau jo teksto analizės būdas gana artimas Vilniaus Gaonui.

Besiaiškindamas tekste vartojamą talmudo toseftos žodį *seraf*, reiškiantį sutirštėjusią vaisiaus ar uogos substanciją, ir lygindamas su žodžiu *seaf*, kuris reiškia lipnų darinį, sakus ir kt. (kalbama apie substancijas, kurios, einant moteriai į mikvę (ritualinį baseiną), gali būti laikomos kliūtimi, kad visą kūną apimtų vanduo), jis rašo: „Prieš mūsų akis traktato Mikvaot Toseftos 6 skyrius: taip yra, nes tai visų vaisių *seraf*, ir senoviniame¹⁷ variante „kadangi tai vaisių substancijos *seaf*“... Ir *Halachot Gdilot* žodžių aiškinimas, kadangi čia [vartojamas] *ša'am*¹⁸ dabar man paslėptas, o Toseftoje (t. p.), Gaono (z“l) patikslinime mačiau, kad tai *seaf*, [kalbant] apie vaisių sultis ir t. t., taip pat ir veikale *Halachot Gdilot* vis dėlto toje vietoje kalbama apie tįsias vaisių substancijas, kur Toseftoje [vartojami] žodžiai prieš tuos... Ir kaip parašyta: „Pasakė Šmuelis: „visi vaismedžių skysčiai nuteka“, nežinau tik, kurioje vietoje.“

Kaip matyti, R. Zeevas Volfas ben Arje Lipkinas gana nuodugnai, kaip ir Vilniaus Gaonas, analizavo tekstus, kritiškai skaitydamas net ir didžiųjų Babilonijos gaonų sudarytą kompendiumą, kuriame rado netikslumų ir siekė grįžti prie šaltinių.

Lietuvos XIX ir XX a. pradžios rabinų, kurių negalėtume priskirti Waznerio analizuotai analitinei mokyklai, responsuose

¹⁶ Talmudo terminas, reiškiantis mėnesinių pradžios laikotarpį.

¹⁷ Turimas omenyje Toseftos originalas, kuriame šioje vietoje vartojamas kitas pasakymas.

¹⁸ *Halachot Gdilot* tekste šis žodis, kuris reiškia kamštį, užkimšimą, pavartotas vietoj rabino Lipkino nurodyto Toseftos originalaus pasakymo.

dažniausiai būdavo keliami ir praktinio pobūdžio klausimai, t. y. susiję su viena ar kita gyvenimo realija, pavyzdžiui, koks ištekėjusios moters, kurios vyras dingo be žinios, statusas? Koks statusas gyvulio pirmagimio, kuris buvo netyčia iškas-truotas, ar miltai, malti garo malūnuose, laikytini *košer*, t. y. tinkamais vartoti, ypač Pesacho šventei, ir t. t. Taigi šis žanras *par excellence* yra žanras, kuriame turėtų būti analizuojami halachiniai klausimai, aktualūs amžininkams. Žymiausi šiandien yra XIX a. rabinų Naftali Cvi Jehuda Berlino (Necivo), ilgamečio Voložino ješivos vadovo, Kauno XIX a. antrosios pusės rabino Elkhanano Spektoro ir XX a. pirmosios pusės Vilniaus rabino Ozero Chaimo Grodzensko responsai.

Kokius klausimus jie analizavo? Necivo responsų rinkinyje „Mešiv Davar“ keliami įvairūs klausimai: apie cicit, tefilinių darymo ir naudojimo subtilybes, tekstų apipavidalinimą, maldos kryptį, ritualinį skerdimą, miltų, sumaltų garo malūnuose, kurių Lietuvoje pradėjo atsirasti XIX a. pabaigoje, bet XX a. pradžioje jau pradėjo nykti, tinkamumą, ir kt. Jis atsakydavo įvairiems užklausejams iš įvairių šalių, tarp jų ir iš Amerikos, į klausimus, susijusius su įvairiomis sinagogos liturginėmis problemomis, pavyzdžiui, ar galima viešai skaityti Torą naujoje sinagogoje jos pašventinimo iškilnėse, kurios vyko ne per šabą, o sekmadienį, taip pat įvairūs klausimai, susiję su XIX a. religiniame žydų pasaulyje atsiradusiomis naujovėmis, tam tikrai daliai religingų žydų siekiant atsiriboti nuo sekuliarėjančios dalies, taip pat klausimai, susiję su Palestinos apgyvendinimu.

Paanalizuosime vieną Necivo responsą.

Necivas. *Mešiv davar*.

I knyga, 30 punktas¹⁹

„*Garbiajam ravui, teisiajam mokytojui šventojoje Preilaukės bendruomenėje*

Kuris manęs paklausė apie garo malūnus²⁰ – ar pritinka juose malti miltus, pasakysiu teisybę, kad nė sykio gyvenime man nėra tekę matyti panašių malūnų, todėl net jei ir girdėjau Įstatymo sergėtojus ginčijantis tarpusavyje dėl šio dalyko, bijau, kad nesu-pratau apie ką kalbama, be to, ir knygos, kuriose kalbama apie šį dalyką, nėra pastovios, todėl negaliu apie tai išsakyti jokios nuomonės, kuri būtų tokia aiški kaip mano sesuo, kaip parašyta *Sanhedrin* (7b)²¹.

Teko tik girdėti jo kilnybę (tegu jo šviesa negęsta!) apie tai sakant, esą, be galo sunku bet kurioje vietoje bet kuriam žmogui palengvinti apribojimus, ir paaiškėjo, kad ir jo kilnybė jame²² nėra aptikęs raugo, tačiau kaip tik šioms girnoms esą yra gerokai didesni reikalavimai nei kitiems malūnams, todėl šią vietą jis išskyręs iš visų kitų vietų, o šį žmogų²³ – iš visų kitų žmonių, nors, tiesą sakant, nežinau, kuo pastarasis iš tikrųjų skiriasi nuo kitų malūnų, tačiau tai tik mano kaltė, mat, stokoju išmanymo apie panašių malūnų darbą, o jo kilnybė tikrai išmano

¹⁹ Vertė K. Gudelytė, paaiškinimus parašė šio straipsnio autorė.

²⁰ Išradus garo mašiną XIX a. antroje pusėje Lietuvoje imta kai kur statyti garo malūnus, tačiau jie sudarė tik 3 proc. visų malūnų, kurių dauguma XIX a. buvo vėjo ir vandens (žr. Ona Stasiukaitienė. *Pramonės paveldas Lietuvoje II* www.ihp.lt/gateway/lt/lietuval/lith_1.html).

²¹ Žr. *Sanhedrin* 6a–b ir 7a–b lapų vertimą.

²² Turimi omenyje miltai, sumalti tokiame malūne. Matyt, buvo kilęs įtarimas, kad garai gali pradėti rūgimo procesą, o tada tokie miltai gali būti nebetinkami Pesacho šventei, kurios vienas iš pagrindinių įsakų yra visą šventės laiką nevertoti jokio raugo.

²³ Matyt, malūnininką.

daugiau už mane. Štai todėl ir neturiu pakankamų žinių, kuo viena vieta skiriasi nuo kitos. Kaip pasakyta *Pesakhim* (37b), visi pyragaičiai yra uždrausti, o štai paplotėlius galima vartoti, kiek panorėjus²⁴. Tokie ir panašūs dalykai yra tikra ginčų priežastis, mat nėra vienodai mąstančių žmonių ir tegu būna palaimintas išmintingasis – antraip Dangaus vardas būtų išniekintas, – kuriam pavyksta išspręsti problemas, nes, tiesą sakant, didžiąja dalimi nėra ko tikėtis, kad jų šeiminkai²⁵ paisytų deramos švaros ir laikytųsi halachos, mat numoja ranka į daugelį dalykų net ir tie, kurie remiasi savo išmanymu, ir, kaip parašyta Jeruzalės Talmudo traktato *Joma Tosafot*²⁶ (9a–b), laikytųsi taisyklių, mat, tiesą sakant, iš tikrųjų ne itin jų paiso. Šioje šalyje įprasta, kad visiems malūnams prižiūrėti ir visiems nesklandumams panaikinti paskiriamas teismas ar vienas koks pasiuntinys, kuris nepasitiki malūnininku ir jo švara. Tokiu būdu garo malūnui reikia didesnės priežiūros, nei kitiems malūnams, tad nenuostabu, kad jam ir skiriamas specialus žmogus pagal visus reikalavimus, kad jį tinkamai prižiūrėtų, ir vėlgi nėra skirtumo tarp vietų ir vieno žmogaus bei kitų.

²⁴ Turima omenyje, pyragaičiai, gaminami su raugu, ir paplotėliai, gaminami tik iš miltų ir vandens, kaip maca.

²⁵ T. y. malūnų šeiminkai.

²⁶ Vienas iš reikšmingiausių viduramžių voikiškų ir prancūziškų žemių Talmudo autoritetų (XII–XIV a.) Talmudo komentarų. Šie komentarai dažnai toliau rutulioja Raši komentarą arba su juo diskutuoja, dažnai siekia prodyti, kaip tapačios vietos iš abiejų Talmudų padeda geriau suprasti temą, dėl kurios diskutuojama. Spausdintuose Talmudo leidimuose įkomponuojami į Babilonijos Talmudo lapą priešais Raši komentarą. Žymiausi tosafistai buvo Raši vaikaitis Rabeinu Jakobas b. Meiras Tamis ir jo sūnėnas R. Icchokas b. R. Šmuelis.

Taip pat ir jo kilnybė (tegu jo šviesa negęsta!) tvirtina, kad šiose vietose yra ir visa gausybė arklių (sukamų) girnų (miltų), kurie yra tinkami Pesacho šventei, tačiau, kaip man atrodo, *parave* malūnų miltai yra kur kas tinkamesni, nei arklių malūnų miltai. Tačiau keičiasi kartos, kurios mūsų laikais jau trokšta linksmintis šventėse su paprasta duona, nelyginant ši būtų tobuloji maca, iškepta iš nesuterštų miltų. Prisimenu, kaip ilgomis žiemos dienomis tie, kurie laikydavosi švaros, anksčiau laiko pritrūkdavo miltų, ir macos būdavo juodos, tačiau dabar gi reikalai pasikeitė, nors tuo pat metu taip pat pristingame miltų, tačiau dėl šio stygiaus, deramai laikydamiesi taisyklių, jų nesuteršiame, kaip parašyta *Pesachim* (13 lapas).

Yra didelis su šiuo dalyku susijęs priesakas, kurio neberekėtų čia priminti, tačiau šio darbo metu pagal galimybes jo reikėtų laikytis; tokiu būdu, negalime tvirtinti, esą neturėdami galimybės jo laikytis, įgyvendinome visus reikalavimus, kaip parašyta Talmudo traktate *Para* (4 skyrius, 45): jei žmogus pripila vandens sau ir kitam, arba pripila du ąsočius tuo pat metu, abiejų jų vanduo yra netinkamas, mat toks darbas netinkamas – nesvarbu, ar tai būtų sau, ar kitam. Todėl ir sakoma, kad neįmanoma pripildyti ąsotį sau, o šis būtų skirtas kitam.

Ir štai kaip kalba protingi žmonės – tas, kuris nori valgyti macą iš gerų garo [malūno] miltų, neprivalo, kaip kitose vietose, rūpintis malimu, o miesto gubernatorius neprivalo paskirti tinkamo žmogaus, kuris galėtų rūpintis švara.

Nors man ir trūksta išmanymo ir stokoju žinių, ką jau minėjau ir pradžioje, kad tikrai prastai išmanau malūnų įstatymus, tebūna atleistas mano pasipūtimas, nustačiau gausybę dalykų, kad būtų sugriežtinti šie priesakai ir kad kai kas būtų leidžiama, ir, Dieve sergėk, nederėtų ginčytis dėl šio dalyko ir vartoti raugą, kaip parašyta *Baba Batroje*

(78) – „eikime ir patikrinkime pasaulio (žmonių) nuomonę“.

O Dievas savo įstatymais sergės mūsų kojas nuo spąstų ir mūsų galvą bei širdį – nuo paklydimo, nors jo įstatymai ir nelengvi, tačiau juose parašyta malonės kelių keliai, todėl turime išties nemenką užduotį.“

Šiame response Necivas bando atsakyti į Prielaukės gyvenvietės rabino, kurio vardas, deja, nėra nurodytas, klausimą dėl naujai atsiradusių garo malūnų sumaltų miltų tinkamumo. Iš konteksto galima spręsti, kad klausimas buvo kilęs dėl jų tinkamumo Pesacho šventei. Kaip žinoma, Pesacho šventės metu aštuonias dienas nevalia nei vartoti, nei turėti namuose nieko, kas galėtų turėti nors kruopelytę raugo. Tų švenčių išvakarėse namai paprastai kruopščiai iššluojami ir išvalomi, išmetama viskas, kas turi raugo. Klausėjui, matyt, buvo kilęs įtarimas, ar garo variklio varomas malūnas negali kartais malamų miltų paveikti taip, kad juose atsirastų raugo. Necivas, kaip paaiškėja iš atsakymo, nesiryžo jam autoritetingai atsakyti, teisindamasis, kad nieko apie tokius malūnus neišmano. Tačiau šiuo atveju mums įdomus kitas jo atsakymo aspektas – jo mąstymo būdas, net ir duodant tokį atsakymą. Net ir šio atsakymo neįmanoma suprasti, nežinant klasikinių tekstų, šaltinių. Pavyzdžiui, sakinys „Nė sykio gyvenime man nėra tekę matyti panašių malūnų, todėl net jei ir girdėjau Įstatymo sergėtojus ginčijantis tarpusavyje dėl šio dalyko, bijau, kad nesupratau apie ką kalbama, be to, ir knygos, kuriose kalbama apie šį dalyką, nėra pastovios, todėl negaliu apie tai išsakyti jokios nuomonės, kuri būtų tokia aiški kaip mano sesuo, kaip parašyta *Sanhedrin* (7b)“. Šį atsakymą

galima suprasti tik žinant, kas tame Babilonijos Talmudo traktato lape parašyta. O ten Išminčių diskusijos metu išsakoma nuostata, kad nevalia daryti teismo sprendimo, jeigu reikalas nėra visiškai aiškus ir nepakanka argumentų. Nuosprendį galima priimti tik tuo atveju, jeigu reikalas toks pat aiškus, kaip ir tai, kad negaliu vesti savo sesers. Tuo remdamasis Necivas taip pat atsisako formuluoti halachinį sprendimą, ir palieka pačiam užklausėjui teisę elgtis savo nuožiūra, nes jis geriau apie tokius malūnus išmano. Tačiau atsakyme galima matyti ir atsargumą, kad, nesant aiškumo dėl tokių malūnų, reikėtų laikytis visų įmanomų atsargumo priemonių ir kelti griežtus reikalavimus malūnininkui.

Ichchako Elkhanano Spektoro responsų rinkinyje „Be'er Icchak“ keliami ir kiti XIX a. antroje pusėje pasidarę aktualūs klausimai, pavyzdžiui, moterų, kurių vyrai ar išvykę svetur, ar paimti į kariuomenę, arba dingę be žinios, arba žuvo, bet skyrybų bylai spręsti trūksta liudininkų ar jų statusas neaiškus, t. y. vadinamosioms *aguna* problemoms... Panašiai ir Chaimas Ozeras Grodzenskis nemažą dalį savo responsų, be kitų, skyrė vedybų, skyrybų, mišrių santuokų, *aguna* problemoms. Tačiau verta dėmesio ta aplinkybė, kad jo responsų tritomyje *Abiezer* yra nemažai responsų, kuriuose analizuojama kokia nors problema, iškilusi skaitant tą ar kitą Talmudo eilutę. T. y. analizuojamas ne iškilęs praktinis, o greičiau intelektualinis klausimas. Chaimo Ozero Grodzenskio responsai parašyti ypač sudėtingai. Juose problemos analizuojamos, į tekstą tiesiogiai įpinant tekstinius autoritetų, kurių nuomonės analizuojamos šaltinius. Pavyzdžiui, knygos *Achiezer* II dalies 3 punkte savo tyrimą jis pradeda tokiais žodžiais:

Maimonidas 10-e savo „Mikvių [ritualinių baseinų] įstatymų“ skyriuje teigė taip: „Jeigu, išmatavus mikvę, paaiškės, kad ji nepakankama (t. y., kad joje nepakanka vandens – *A. P.*), nesvarbu, ar mikvė bendruomeninė, ar privati, visi ritualinio švarumo veiksmai, kurie buvo joje atliekami retrospektyviai, yra ritualiai nešvarūs.“ Palygink su vyno statine: savo „Dešimtinių“ [Trumot] įstatymų 5 skyriuje Maimonidas rašė²⁷: „Patikrinimas statinės, nuo kurios turi būti atskirta...“ ir toliau: „o paskui buvo rastas actas, tada visas tris dienas [laikoma] tinkama, o toliau lieka abejotina [ritualinio tinkamumo atžvilgiu].“²⁸

Jų neįmanoma nei versti, nei suprasti, nežinant Maimonido tekstų. Maimonido tekstai autoriaus analizuojami, pasitelkus keletą jo ir Talmudo bei Mišnos komentatorių, todėl visas tekstas gali būti skaitomas tik turint omenyje visą tą milžinišką literatūros kompleksą. Grodzenskiego kalba – tai daugiau užuominos į kuriuos nors tekstus, autorius, išsakiusius vieną ar kitą prielaidą, prieštaravimą ar išvadą. O ir pats tekstas parašytas beveik kaip ištisinis srautas,

²⁷ „Statinė turi būti tikrinama ir numatoma atskirti iš jos dešimtinę (trumą) dėl likusių, kol bus atlikta visa truma ir atiduota kohenui, ir po kiek laiko, patikrinus ir atradus actą, nuo to laiko, ka tikrinta paskutinį kartą, iki trijų dienų buvo neabejotinai vynas, ir visas vynas, kuris buvo hašav per tas dienas, kuris buvo atskirtas kaip truma šioje statinėje, yra reabilituotas, o paskui jau abejotinas, ir reikia atskirti nuo jo trumą antrą kartą.“ (Mišne Tora, *Halakhot trumot*, 5 sk., §24) T. y. viena vyno statinė turi būti atskiriama nuo kitų trumai atskirti dėl kitų vyno statinių, kurių vynas tada tiesiog vartojamas, kiekvieną naują atidarius iš atskirtosios atiduodant trumą kohenui.

²⁸ Laikoma ritualiai netinkama retrospektyviai tris dienas iki patikrinimo.

beveik nenaudojant skyrybos ženklų, kaip ir pačiuose ankstyviausiuose rabinų tekstuose – Mišnoje, Toseftoje ir Talmude. Jis naudojo kritinį analitinį mąstymą, kurį būtų galima laikyti tiesiog giliu moksliniu mąstymu.

Tiriant ne vieną jo responsą galima pastebėti tą patį polinkį atsakymų ieškoti pirmiausia pirminiuose Halachos šaltiniuose – Talmude, kartais Tanakhe, ir ankstyvųjų autoritetų raštuose, o ne *Šulchan Arukhe* ir kituose kodeksuose. Nors jie irgi pasitelkiami. Vienas iš dažniausiai minimų autoritetingiausių rabinų vis dėlto yra Maimonidas, jam mažai nusileidžia Raši. Tačiau ir jie dažniausiai pasitelkiami kaip ankstesniųjų šaltinių komentatoriai, o ne galutinis halachinio sprendinio žodis. Kartais jų nuomonės vertinamos ir gana kritiškai, pavyzdžiui, viename savo response, skirtame telyčios sulaužytu spraudu statusui pagal šchitos (ritualinio skerdimo) nuostatas (II, 51), jis priekaištuoja Maimonidui, kad šis, darydamas savo sprendimą, nepasižiūrėjo į kurį nors šaltinį, kuriuos pats nuodugnai analizuoja ir lygina.

Galima pažymėti vieną Grodzenskiego halachinių sprendimų ypatybę – gana dažna jo nuodugnių ir gilių halachinių tyrimų išvada – halachinių nuostatų sušvelninimas įvairiais gyvenimo atvejais. Jis, kitaip nei Necivas, jau nebijojo įvairių modernybių, ir buvo su jomis daugiau ar mažiau susipažinęs. Čia galima prisiminti kad ir tokį jo trumputį responsą dėl manikiūro (Ahiezer, I, 33–1):

Dėl moterų, kurios turi įprotį užsiauginti nagus. Manęs paklausė apie dvi moteris, norinčias tvirtai laikytis ritualinio švarumo ir ritualinio pasinardinimo nuostatų, tik kad nereikėtų kirptis nagų. Juk kaip pasakyta

[toliau vardinama nemažai šaltinių] ..., jeigu atliko ritualinį apsiplovimą, palikusi ant rankos nors vieną nenukirptą nagą, ritualinį apsiplovimą reikia pakartoti.

... Tai iš tikrųjų paini problema... ir reiktų bent jau pasistengti jas įtikinti, kad jos nekeistų būdingos moterims tvarkos kirptis nagus prieš ritualinį apsiplovimą. Tačiau jeigu tai neatneš vaisių ir kils grėsmė, kad joms atsiras sunkumų atlikti ritualinio pasinardinimo priesaką, reiktų tada bent jau gerai įsitikinti, kad tos moterys gerai nusivalys nagus. Tik tokiu atveju jos gali jų nesikirpti.²⁹

Taigi matome, kad lietuviškasis halachinis mąstymas, kuriam kryptį parodė Vilniaus Gaonas, pasižymėjo ypatingu atsidavimu pirminiems Halachos tekstams, šaltiniams, kurių autoritetas buvo didesnis negu vėlesnių kartų kodeksų ir kanonų autoritetas, kritiniu analitiniu mąstymu, naudojo analogijos principą, analizuodamas Halachų problemas, pasitikėjo savo protu, kuris religinėje plotmėje kilo iš atitinkamos religinės nuostatos, su kuria buvo sėdama prie šių tekstų. Tai, kaip rašė savo knygoje „Halachos žmogus“ Josefas Dovas Soloveitchikas, Halachos žmogų, šiuo atveju litvaką, darė kartu ir mokslo, ir religijos žmogumi.

O XIX a. pabaigos–XX a. pradžios analitinės mokyklos halachinio mąstymo metodai irgi buvo šios krypties.

Mistinių koncepcijų perinterpretavimas

Lietuvos žydus šis halachinis mąstymas išskyrė tiek iš Vakarų ir Vidurio Europos žydų, kurie XIX–XX a. atitolo nuo gilių

ir nuodugnių Halachos šaltinių tyrimų ir daugiau dėmesio skyrė pačiai religinei ritualinei praktikai, o rabinai, paveikti Apšvietos ideologijos, vis labiau ėmė vaidinti dvasinių vadovų, pedagogų vaidmenį³⁰, tiek nuo Rytų Europos chasidų, kurie atsisakė nuodugniai tyrinėti Talmudą ir iškelė religinį idealą, kurio siekis buvo mistinio santykio su Dievu puoselėjimas tiek atsidavus maldos praktikai, tiek ritualinių nuostatų vykdymui, kuris XIX a. tapo labai reikšmingas ir priartino juos prie žydų ortodoksų. Todėl kitas tyrime iškeltas klausimas buvo Lietuvos žydų mąstymo aspektai, kuriais jie siekė pagrįsti savo skirtumą nuo chasidų, naudodamiesi tuo pačiu mistinės žydų minties paveldu kaip ir chasidai. Šis aspektas mokslininkų labiau tyrinėtas, nei halachinis mąstymas. Savo knygoje *Litvakiško ortodoksinio judaizmo formavimasis* (Versus aureus, 2005) šio tyrimo autorė Aušra Pažėraitė šią problemą jau buvo paličiusi, tačiau šiame tyrime buvo siekiama tą klausimą nagrinėti kitu požiūriu, t. y. ištyrėti, kaip Chaimas iš Voložino, šiuo atveju pagrindinis dominantis autorius, remdamasis šiuo mistiniu paveldu, siekė pagrįsti Toros ir Halachos studijavimo religinės vertės nelygstamumą, net ir sutikdamas, kad ritualinių įsakų laikymasis taip pat yra labai reikšmingas. Tyrime buvo prieita prie pagrindinės išvados, kad tų savybių, kurių chasidai reikalavo atliekant maldos praktikas, Chaimas iš Voložino reikalavo, studijuojant Torą ir Halachą.

Vilniaus Gaono mokinys Chaimas, įkūręs Voložine ješivą, ėmėsi įgyvendinti Toros studijavimo idealą. Šis idealas ir pagarsėjo

²⁹ Vertė dr. Lara Lempertienė.

³⁰ Apie tai plačiau žr. Aušra Pažėraitė. *Litvakiško ortodoksinio judaizmo formavimasis*. Vilnius: Versus aureus, 2005.

pasaulyje kaip litvakiškas, besiskiriantis nuo kitokių, nors taip pat ortodoksinių judaizmo idealų, pavyzdžiui, vengriškojo, kur visiškai, beveik akiai pasitikima kiekviena vėlesnių kodeksų raide, siekiant pedantiškai vykdyti visas įmanomas ritualines prievoles ir nuostatas, nenukrypstant nei į dešinę, nei į kairę. Tai nereiškia, kad tų tradicinių ritualinių nuostatų Lietuvoje nebuvo laikomasi ar kad jos buvo apleistos, kaip ir malda. Tai tik reiškė, kad jos nebuvo dėmesio centre.

Chaimas iš Voložino savo knygoje „Nefeš ha-Chaim“ (gyvenimo siela), kurią būtų galima pavadinti „Ode Toros studijavimui“, vartodamas kabalistinę kalbą, remdamasis kabalistine pasaulėvoka, aiškina dieviškų priesakų, nuostatų vykdymo ar nevykdymo poveikį pasauliui, tikriau, visiems esamiems pasauliams. Knygoje jis plačiai argumentuoja, kodėl reikia atsiduoti maldai, atlikti micvot, studijuoti Torą ir, svarbiausia, daryti visa tai nesuinteresuotai, nes kitaip visi tie veiksmai tampa destruktivūs. Jis rašo:

„Neabejotina, kad žmogaus mintis pakyla ir pasiekia aukštesnius pasaulius. Jei pasiekiamas minties ir intencijos tyrumas, atliekant micvą, veiksmai atlieka svarbiausią aukštesniųjų pasaulių atkūrimo darbą. Tačiau mums dabar ne mintis svarbiausia [...]“ (III vartai, Perspėjimai.) Toliau jis cituoja Zoharą: „Tas, kuris įsivaizduoja [micvos] veiksmą ir jį uoliai atlieka, yra teisuolis. Tas, kuris atlieka, net ir be uolumo, yra teisuolis, nes paklūsta savo Viešpaties įstatymui, nors jis neturi tokio svorio kaip tas, kuris vykdo Dievo valią nesuinteresuotai ir nori intencionaliai [šiuo veiksmu pasiekti savo Viešpaties Šlovę]. Jis yra kaip toks, kuris nepaiso motyvo...“ (Zohar II, 93b.)

Toliau jis rašo: „Taip pat reikia būti dėmesingiems, neapleisti jokios praktinio micvos atlikimo detalės, turint omenyje tikslus nurodymus, kuriuos mums paliko mūsų mokytojai; dėl to negalime keisti maldos valandų tuo pretekstu, kad nepasiekėme pakankamo minties tyrumo.“ Šie žodžiai, matyt, buvo skirti chasidams, kurie meldamiesi ypatingą dėmesį skyrė tinkamam širdies nusistatymui, tyrumui, tikėdami, kad tik tokia malda yra efektyvi. Kaip matome, Chaimas iš Voložino širdies tyrumo, minties tyrumo nuostatą kaip pagrindinę maldų ir micvų atlikimo efektyvumo sąlygą pakeitė kita – nesuinteresuotumu. Tačiau nesuinteresuotumas nėra vienintelė reikalinga religinė nuostata. Dar viena yra *jira*, Dievo baimė:

„Mes galime nustatyti, kad Dievo baimė yra viena iš Toros micvot – ir nereikia pamiršti, kad visos micvot turi antrinę vertę, palyginti su bet koku Toros žodžiu, kaip tai pabrėžiama Jeruzalės Talmude, traktato Pea pradžioje – Dievo baimės įgijimas vis viena yra svarbus priesakas. Ji yra nepanaikinama sąlyga Toros egzistavimui ir palaikymui. [...] Tokia yra tiesa kelio, kurį nurodė Šventasis, tebūnie Jis Palaimintas: kiekvieną kartą, kai imiesi studijų, reikia prieš pradėdant susikaupti, bent jau trumpą akimirką, Dievo baimėje ir širdies tyrumo. Reikia išpažinti savo klaidas iš širdies gelmių, kad studijavimas vyktų šventumo dvasioje, ir per šį Toros studijavimą bendrauti su Dievu. Prisirišti visomis savo jėgomis prie Dievo žodžio – Halachos. Šiuo būdu žmogus yra, jeigu taip galima pasakyti, pririštas prie Dievo... Kiekvienas įstatymas ir kiekviena Toros halacha yra dieviškos valios išraiška. Kai studijuoji agada, kuri nėra susijusi su teise,

esi prisirišęs prie dieviško žodžio. Toros visuma, jos bendrieji principai, detalės, tikslinimai, netgi klausimai, kuriuos jaunas mokinys užduoda savo mokytojui, – visa ateina iš Dievo burnos, kuriuos jis pasakė Mozei prie Sinajaus“ (IV vartai, 5–6).

Ir galiausiai skyrelyje, pavadintame „Tora yra Dievas“, jis teigia: „Daugybę kartų Zoharas sugrįžta prie šios minties, teigdamas Dievo ir Toros tapatumą. Dar aiškiau jis tai pasako vienoje vietoje, kad pats Dievas yra pavadintas Tora... ir kad Tora yra ne kas kita kaip Jis. T. y., kad aukščiausios Toros šaknys yra pačiame aukščiausiam iš aukštesniųjų pasaulių, t. y. Ein Sof.“ (t. p.). Taigi, kaip matome, Chaimas iš Voložino savo knygoje Toros, ypač Halachos studijavimą iškelia aukščiausių visų kitų religinių veiksmų: maldų ir *mitcvot*, ir iš studijavimo veiksmo reikalauja tokių širdies ir minties nusiteikimų, kokius chasidai, rėmęsi ta pačia Kabalos tradicija, kėlė maldai. Tai buvo pagrindas, į kurį atsirėmus, buvo galima visiškai atsiduoti nesuinteresuotam Halachos studijavimui, halachiniam mąstymui kaip aukščiausiai religinei prievolei.

Išvados

1. Halachos šaltiniai Lietuvos rabinų buvo tyrinėjami kaip savaime vertingi, o ne vien ir ne tiek dėl teisinės praktikos. Tai buvo greičiau teorinė religinė-teisinė intelekto veikla nei pragmatiniais išskaičiavimais grįsta veikla, siekiant reglamentuoti religinę praktiką ar etines nuostatas.
2. Kaip paaiškėjo iš Lietuvos rabinų tekstų tyrimų, ritualiniai klausimai, net ir susiję, atrodo, su tolimais šventyklos laikais, buvo vieni iš labiausiai analizuojamų, analizuojami net XX a. pradžioje, tiek siekiant išspręsti kai kurias aktualias halachos problemas, tiek tiesiog gilinantis į problemą grynai teoriškai. Daugiausia buvo taikomi analitinis ir analoginis metodai.
3. Kaip matyti iš R. Zeevo Volfo ben Arje Lipkino (XVII a. pabaiga–XIX a. pradžia) halachos kompendiumo *Halachot Gdilot* komentarų pavyzdžio, Lietuvos rabinai, kaip ir Vilniaus Gaonas, analizavo Halachos autoritetų tekstus gana kruopščiai ir kritiškai, lygindamas juos su Halachos šaltiniais (Talmudu, Tosefta), net nurodydamas netikslumus.
4. Lietuviškas halachinis mąstymas, kuriam kryptį nurodė Vilniaus Gaonas, pasižymėjo ypatingu atsidavimu pirminiams Halachos tekstams, šaltiniams, kurių autoritetas buvo didesnis negu vėlesnių kartų kodeksų ir kanonų autoritetas, kritiniu analitiniu mąstymu, naudojant analogijos principą, analizuojant Halachos problemas, pasitikėjimu savo protu, kuris religinėje plotmėje kilo iš atitinkamos religinės nuostatos, su kuria buvo sėdama prie šių tekstų.
5. Chaimo iš Voložino, pagrindinio autorių, tiriančių chasidų ir mitnagdų mąstymo priešpriešų sklaidą Lietuvos žydų mąstyme, knygoje *Nefesh ha-Chaim* atsiskleidžia mitnagdiškas mėginimas remiantis tais pačiais mistinio žydų paveldo šaltiniais, kaip ir chasidai, pagrįsti Toros ir Halachos studijavimo religinės vertės nelygstamumą, net ir sutinkant, kad ritualinių įsakų laikymasis taip pat yra labai reikšmingas – tai randame chasidų nuostatose. Tyrime buvo prieita prie pagrindinės išvados, kad tų savybių, kurių chasidai reikalavo atliekant maldos praktikas, Chaimas iš Voložino reikalavo studijuojant Torą ir Halachą.

Šaltiniai

Neciv. *Mešiv davar*.

Ch. O. Grodzenski. *Abiezer*.

E. Spektor. *Beer Icchak*.

Chaim me-Voložin. *Nefērš ha-Chaim*.

Literatūra

Elon M. *Jewish Law. History, sources, principles*. Philadelphia, The Jewish Publication Society, 1994.

Hacohen Aviad. *The tears of the Oppressed. An Examination of the Agunah Problem: Background and the Halakhic Sources*. New York: KTAV Publishing House, INC. Jersey Sity, 2004.

Lévinas E. *Leçon talmudique sur la justice*. In: *Cahier de l'Herne. Emmanuel Lévinas*. L'Herne. 1991, p. 90–91.

Norman Solomon. *The Analytical movement*.

Hayyim Soloveitchik and his Circle. Atlanta, Georgia, Scholars Press, 1993.

Pažėraitė Aušra. *Litvakiško ortodoksinio judaizmo formavimasis*. Vilnius: Versus aureus, 2005.

Rabinowitz Abraham Hirsch. *TARYAG. A study of the origin and historical development from the parliest times to the present day, of the tradition that the Written Torah contains six hundred and thirteen mitzvoth*. Publisher by Hillel Press, Jerusalem. First published 1967, New and Revised ed. 1978.

Schohet, Elijah J. *The Nature of Lithuanian Jewry: The Legacy of the Gaon of Vilna*. In: בר-אילן, רמת-גן, ע' 2003, 90–71 הגר"א ובית מדרשו. אוניברסיטת

Wazner Shay. *Legal Thinking in the Lithuanian Talmudic Academies as reflected by the Works or R. Simeon Shkop*. Hebrew University of Jerusalem, Faculty of Law, L.L.D. Theses, 2005.

HALAKHIC THINKING OF LITHUANIAN RABBIS**Aušra Pažėraitė**

Summary

1. Lithuanian rabbis have been studying halakhic sources as valuable in themselves, and not just, or not so much for the legal practice. There were rather theoretical religious-legal activities of intellect than activity, based on pragmatic purposes, seeking to regulate religious practices and ethical attitudes. 2. Texts of Lithuanian rabbis reveal that ritual matters, even related to the Second Temple period, were most analyzed and even in the beginning of twentieth century in the search both of solving some of the current halakhic problems, as well as simply analyzing problems purely theoretically. Mainly have been used analytical and analogical methods. 3. As is apparent from examples of commentaries to Halakhot Gdolot by R. Zeev Wolf ben Arye Lipkin (end of 18th–19th c.), also commentaries of Vilna Gaon, Lithuanian rabbis analyzed texts of halakhic authorities carefully and critically, comparing them with the Halakha sources (Talmud, Tosefta), indicating even inaccuracies. 4. Lithuanian halakhic thought, influenced by Vilna Gaon, was characterized by a certain devotion to original texts, sources of the Halakha, whose authority surpassed authority of codex's of subsequent generations, using critical analytical thinking, principle of analogy, by trusting one's own reason, that originated from a certain religious attitude. 5. In the book of Chaim of Volozhin, one of the main authors for studying contrasts of hassidic and mitnagdic Thought's in Lithuania, *Nefesh ha-Hayim*, is seen a mitnagdic attempt to ground superiority of studying of Torah and Halakha without any pragmatic interest, as the central religious practice, even if based on the same mystical Jewish heritage that served hassidim to develop quite different religious attitudes.

Keywords: Halakha, Lithuanian Halakha, Vilna Gaon, Hayim of Volozhin, analytical thinking.